սրբագրութիւններէ զերծ եւ ըստ ձեռագրաց հարազատ բնագիր մը:

Զարմանալի է որ այս համեմատեալ բնագիրը ակնյայտնի սրբագրութիւններ չ'ըներ զանազան հրատարակութեանց վրայ: Ուրեմն պէտք է խորհիլ որ Եղիշէն գրիչներու ընդօրինակութենէն շատ չէ աղճատուած, եւ գրիչները առ հասարակ աւելի խղճամիտ եղած են Եղիշէն օրինակելու առեն: Աւելի խղճամիտ՝ քան ժամանակակից մեր ուսումնասիրողները անոր բնագրին ու իմաստին հանդէպ:

Գործին կցուած է խիստ արժէքաւոր մատենագիտութիւն մը, կատարուած մեղուական վաստակաւոր եւ եռանդուն Յ. Ս. Անասեանէ, որ մեզի կու տայ Եղիշէի ծանօթ 33 հրատարակութեանց ցանկը, աշխարհաբար 8 թարգմանութիւն, օտարալեզու թարգմանութիւնները՝ 7 հատ, Ռուսերէն, Անգլիերէն, Իտալերէն, Ֆրանսերէն հրատարակուած, իսկ Գերմաներէնը անտիպ մնացած (այժմ անծանօթ):

Վերջապէս Անասեան կու տայ Եղիշէի նուիրեալ գրականութիւնը, սակայն չեմ գիտեր ինչո՞ւ կը մոռնայ յիշել Հրանդ Բ. Արմէնի Մարգպանն ու Սպարապետը, որ անտարակոյս իրաւունք ունի Եղիշէի գրականութեան մէջ կարեւոր տեղ մը գրաւելու: Չէ յիշուած նոյն հեղինակին երկրորդ մէկ փոքր գործը՝ Քննադատները ջղայնացած են:

Կը փակենք Եղիշէի բնագրին այս հատորը խորունկ գոհունակութեամբ, որ վերջապէս ունինք Եղիշէն գիտական տարազով: Ի սրտէ կը մաղթենք որ նոյնը կատարուի նաեւ մեր բոլոր հին պատմիչներուն համար:

★

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՂԲԻՒՐՆԵՐԸ ԲՈՒԶԱՆԴԻԱՅԻ ԱՆԿՄԱՆ ՄԱՍԻՆ: Գրեց՝ Յ. Ս. Անասեան: Փոքր ութածալ, լաթակազմ, էջ 150: Երեւան, 1957: Գին՝ 5 ռուբլի 60 կոպէկ:

Բեղնաւոր եւ կարեւոր բանասէրի մը շահեկան մէկ գործն է, որ աչքի առջեւ ունիմ: Փոքր է երկասիրութիւնը, սակայն արժէքաւոր:

Յաւելիօրէն չկան շատ աղբիւրներ պատմական այդ դէպքին մասին իբր ժամանակակից: Առոնցմէ մին Աբրահամ Անկիւրիացիի արդէն ծանօթ «Ողբ ի վերայ առման Կոստանդինուպոլսոյ» տաղն է, իսկ երկրորդը Առաքել Բաղիշեցիի կամ Պոռեցիի՝ Պոլսոյ առման Ողբը: Առոնցմէ զատ կան ձեռագրաց մէջ յիշատակարանային վկայութիւններ եւ Երեմիայ Զէյլէպիի դէպքէն շատ վերջ գրուած «Յանկումն Բիւզանդիոնի» երկար ոտանաւորը:

Անասեան ասոնք երեքն ալ խնամքով կը հրատարակէ, մանրամասն ծանօթագրելով: Կ'ընէ պատմական վերլուծումներ եւ արժէքաւորումներ:

Հեղինակը խիստ գնահատելի կերպով իր բնագրին համար գործածած է Երեւանի ձեռագիրներէն համեմատեալ օրինակ մը: Կան ուրիշ ձեռագիր օրինակներ, որոնք բնական է անմատչելի մնացած են հեղինակին, ինչպէս իմ հին ձեռագրաց հաւաքածոյին մէջ եւ անտարակոյս Վենետիկի, Սաղէմի եւ Վիեննայի ձեռագրական մեր հաւաքածոներուն մէջ: Իսկ Երեմիա Զէյլէպիի տաղին համար միակ օրինակ մը ձեռքի տակ ունեցած է, որ է Պետ. Մատ. թիւ 1675 (1731–2 թուին գրուած):

Հատորիկին երկրորդ կէսը նուիրուած է նոյն աշխատութեան Ռուսերէն թարգմանութեան:

Ջերմապէս գնահատելի է Անասեանի այս օգտաշատ հրատարակութիւնը:

Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ

ԼՈՒՐՏԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆԸ

1958, Օգոստոս 5–8

Պիրէնեան լեռնաշղթային ստորոտը, բլուրներու զուարթ թափօրի մը մէջ, եւրոպավայել գետակի մը արծաթեայ բաշերուն վրայ, շնորհքներու սքանչելի ծիածան մըն է որ տարածած է Աստուածամայրը՝ հարիւր տարիէ ի վեր: Խոնարհ եւ անմեղունակ հովուուհի մը, Պերնատէթ Սուբիրու, վկան է եղած Տիրամօր փառքին՝ երկնային տեսիլքներով. ու Մասապիէլի աննշան քարայրը, ուր կոխած է Անարատ Կոյսը, դարձած է հիմա տաճար եւ ուխտատեղի համաշխարհական, ուր կոյրերը կը տեսնեն, կաղերը կը վազեն, խուլերը կը լսեն, հաշմանդամները եւ անդամալոյծները յանկարծ կ'ոտոստոտեն: Հրաշագործ աղբիւր մը կարկաչուն, կանաչապեղ բլուրին կողն ի վար թաւալելով՝ Աստուածամօր փառքը կ'երգէ անվերջ, եւ փենդանութիւն կը բաշխէ ցամքած սրտերու, ծարաւի հոգիներու:

Լո՜ւրտ... աննշան գիւղ մը երբեմնի, որու միակ ժառանգութիւնն էր բարձրահայեաց դղեակ մը միջնադարեան, դարձած է հիմա ժամադրավայր միլիոնաւոր ուխտաւորներու, որոնք աշխարհի չորս ծագերէն կու գան՝ աստուածպաշտութեան եւ շնորհքի լոյսը ճաշակելու եւ դղալու մեր սուրբ հաւատքին գերագոյն ապրումները:

1958 տարին, զարաղարձ կաւի ափին տեղի ունեցած զարմանահրաշ երեւումներուն, Սրբազան Քահանայապետին՝ հոգելոյս Պիոս ԺԲ. Պապին կողմէ հռչակուած էր Յուբիլինական Տարի, հանդիսաւորապէս ոգեկոչելու համար այդ անզուգական յիշատակը. առիթ մըն էր ասիկա որ մարդկութիւնը բոլոր դիմէր Աստուածամօր սուրբ ոտքերուն՝ ճշմարիտ ապաշխարութեան հոգիով հայցելու անոր բարեխօսութիւնը եւ հզօր միջնորդութիւնը, որպէսզի երկրիս վրայ ծագէր քրիստոնէական իսկական խաղաղութիւնը, արդարութեան արեգակին՝ նոյնինքն Քրիստոսի թագաւորական մականին ներքեւ:

Այս առիթով էր որ ազգային ուխտագնացութիւն մը կազմակերպուած էր տարնացութիւն մը կազմակերպուած էր տարուոյս Օգոստոսի ակիզբը, բարձր հովանաւորութեամբ եւ մասնակցութեամբ Ն. Վ. Տէրութեան Գրիգոր Պետրոս ԺԵ. Ծիր. Աղաճանեան Կաթողիկոս Պատրիարքին:

Հայ ժողովուրդը քրիստոնէութեան առաջին դարերէն իսկ ջերմեռանդ եղած է Ս. Աստուածամօր. անոր սուրբ պատկերը հրաշագործ, առաքեալներու ձեռքով մտած է Հայաստան. տօներ հաստատուած են հետզհետէ ի պատիւ Աստուածամօր, ուխտատեղիներ շինուած են. մեր լեռներուն պորփիւրը՝ սրբատաշ վէմ դարձած՝ Աստուածամօր տաճարի վերածուած է. մեր հոգերգու բանաստեղծները գերզմայլ շարականներով գրուատած են անոր փառքը. եւ մեր ժողովուրդը յատուկ ապառքը մը տուած է Ս. Աստուածամօր. Իսկուհի՛. այսինքն՝ իսկական Տիրուհի, որովհետեւ իսկական, ճշմարիտ մայրն է Քրիստոսի, որ Աստուած է եւ տէր երկնի եւ երկրի:

Բայց հայ ժողովուրդը այսօր ցրուած աշխարհի չորս ծայրը, կորսնցուցած է իր բնիկ տաճարներն եւ ուխտավայրերը, զրկուած է երբեմնի տօնական հանդէսներու հոգեպարար արարողութիւններէն, իսկական ծարաւ մը ունի Աստուածամօր ջերմեռանդութեան. ու մենք ականատես վկաներն եղանք, Լուրտի մէջ, հայ ուխտաւորին արտասուախառն աղօթքին, ջերմեռանդ զգացումներուն, անխախտելի հաւատքին, գերզգայուն սիրոյն:

© National Library of Armenia

Փոքրիկ Հայաստան մը կազմուած էր Լուրտի մէջ. ժողովուրդ, վարդապետ, մայրապետ ու Հայրապետ միասին. յուշադրօշ մը առջեւէն՝ որ կը ներկայացնէր Աստուածամայրը կանգնուն, զոյգ Մասիսներու վերեւ. ու նշանարան մը իմաստնազեղ. Տիրամայր Հայաստանի – Լեառն վիմածին – Աղբիւր յորդառատ: Արարատ լեռը եւ Լուրտի հրաշագործ աղբիւրը՝ այսպէս իրարու սերտօրէն միացուցած էր պանդուխտ հայորդիներու սիրտը: Եւ ահա հսկայ թափօր մը կազմուած է. Վսեմափայլ Գերերջ. Հոգեւոր Տէրը գլուխ եւ առաջնորդ եւ հոգի այդ թափօրին, իր շուրջ ունենալով եպիսկոպոսներ, Գերյարգելի Վարդապետներ, Մխիթարեան Միաբանութեան Ընդհ. Աբբահայրը՝ Գերպծ. Սրապիոն Վ. Ուլուհոճեան 12 միաբաններով Վենետիկէն, (Հ. Ղեւոնդ Վ. Տայեան, Հ. Յակոբոս Վ. Բոսպէյրպեան, Հ. Եղիա Վ. Փէչիկեան, Հ. Սամուէլ Վ. Արամեան, Հ. Իգնատիոս Վ. Ադամեան, Հ. Միքայէլ Վ. Յովհաննէսեան, Հ. Եփրեմ Տէր Ղազարեան, Հ. Ներսէս Տէր Ներսէսեան, Հ. Յովհաննէս Դերձակեան, Հ. Ղուկաս Ֆոկոլեան, Եղբ. Վրթանէս Ուլուհոճեան). ապա միանձնուհիներ Անարատ Յղութեան Քոյրերու Միաբանութենէն, Հռոմի Քհնյդ. Լեւոնեան Վարժարանի ժառանգաւորները, եւ ուխտաւորներ, ուխտաւորներ Փարիզէն, Լիոնէն, Մարսէյլէն, Անուվիլէն, Վիեննէն, Կրընոպլէն.... ուխտաւորներ Իտալիայէն, Յունաստանէն, Լիբանանէն, Սիւրիայէն, Եգիպտոսէն ու մինչեւ իսկ հեռաւոր Պարսկաստանէն: Ուխտագնացութեան յաջողութեան մէջ մեծ դեր ունէր Գերյ. Հ. Կարապետ Թ. Ծ. Վ. Ամատունի, Ֆրանսայի հայ կաթողիկէ համայնքին Առաջնորդը, օգնութեամբ քանի մը աշխարհական ժիր աջակիցներու, որոնց շնորհիւ ամէն ինչ նախապէս պատրաստուած էր, պանդոկ եւ բնակութիւն:

Մեր հնգօրեայ արարողութիւնները կատարուեցան ճշգիւ եւ օրինակելի կարգապահութեամբ:

Օգոստոս 5ին, Լուրտը եկեղեցական ու քաղաքական մեծ շուքով ընդունեցաւ մեր Գերերջ. Հոգեւոր Տէրը, որ հիւր մնաց տեղւոյն եպիսկոպոսին:

Նոյն օրն իսկ, կէսօրէ վերջ, ամէնքս, 1·500ի չափ ուխտաւորներ, թափօր կազմած, ապաշխարութեան շարականներով եւ Աստուածամօր նուիրուած յատուկ աղօթքներով այցելեցինք Ս. Քարայրը, մեր անդրանիկ մոմը վառելու Տիրամօր սուրբ ոտքերուն առջեւ, մեր անդրանիկ արցունքով ցօղելու հողն այդ օրհնեալ: Գերերջ. Հոգեւոր Տէրը ոգեշունչ յորդորակով մը պարզեց այս ուխտագնացութեան նպատակն ու դաղափարականը. ու բոլորս մէկ կարծէք դարձանք այդ պահուն պատգամաւորները ամբողջ վայրվատին հայութեան, պաշտօնական աղօթաւորներ՝ հեռաւոր սիրելիներու, ազգականներու, հիւանդներու, տառապեալներու համար. ամբողջ հայ ժողովուրդին համար: Մեր հոգեծորան «Մայր սուրբ սքանչելի լուսոյն» շարականին քայլերով հեռացանք այդ վայրէն՝ ուր արդէն մեզմէ վերջ կ'ինջնէր ուրիշ խումբ մը, ամբիկացիներու (քանի մը հազար հոգի), մինչ անդին իրենց հերթին կը սպասէին գերմաններ, սպանիացիներ, ճափոնները...:

.

Օգոստոս 6ին, առաւօտ կանուխ, Հոգեւոր Տէրը պատարագեց Ս. Քարայրի խորանին վրայ. սպասաւորեցին Մխիթարեան երկու Հայրեր. ներկայ էին բոլոր հայ ուխտաւորները. խորհրդաւոր այդ լռութեան մէջ, աղօթքի խուլ մրմունջ մըն էր միայն որ կ'ալեծփէր թերեւ բերան, դաշտին վրայ, պլպլացող մոմերու լոյսին տակ: Անդիէն կը լսուէր կարկաչը դարաւոր գետակին, որ կարծէք կը կրկնէր մեղի պատմութիւնը եւ հրաշքը աննման տեսիլքին: Ու երեւակայութիւնս թեւ առաւ. պահ մը կարծեցի ինքզինքս Աւարայրի դաշտին վրայ, Տղմուտի ափին, մինչ Հայրապետը կը պատարագէր ու բոլոր ժողովուրդը կը հաղորդուէր սուրբ սեղանէն, արշալոյսի շողերուն հետ ընդունելով աստուածային արեգակին անճառ շնորհները: «Քրիստոս պատարագեալ բաշխի ի միջի մերում...»:

Նոյն օրը կէսօրէ վերջ տեղի ունեցաւ Ս. Հաղորդութեան մեծ թափօրը (Լուրտի ամէնօրեայ արարողութիւն, որուն կը մասնակցին ներկայ բոլոր ուխտաւորները, յաճախ շուրջ 150·000 հաւատացեալ). արարողութեան գլխաւորն էր մեր Հոգեւոր Տէրը շրջապատուած հայ եպիսկոպոսներէ, 30ի չափ վարդապետներէ, բուրվառակիր սարկաւագներէ, ամէնքն ալ ճոխ զգեստաւորումով: Թէեւ մեղմօրէն կ'անձրեւէր, սակայն Լուրտի թափօրը անխափան կը կատարուի, նաեւ անձրեւի տակ. արդէն իսկ լռութիւնը տիրած է. հարիւր հազար ժողովուրդ ծնրադիր կ'աղօթէ. Հոգեւոր Տէրը կ'օրհնէ չորս կողմն աշխարհի. սաղմոսանուագ աղօթքներ, հաւատքի ջերմ ներգործութիւններ փոխն ի փոխ կ'երգէ ամբոխը ալեւտատան ու յամրաքայլ՝ հսկայ հրապարակին վրայ: Հասած ենք հիւանդներու բաժնին. պատգարակներու մէջ պառկած են աջ ու ձախ՝ հարիւրաւորներ, աշխարհի չորս կողմերէն եկած. (մասնաւոր կազմակերպութիւն մը կայ այս հիւանդներուն հոգածութեամբ զբաղող). ու մինչ Գերերջ. Հոգեւոր Տէրը կ'օրհնէ մէկիկ մէկիկ, ահա խօսնակը կը դոչէ վերէն բարձրաբարբառ.

Տէր, եթէ կամիս կարող ես զիս սրբել....
Տէր, եղիցին կամք քո...
Տէր, դու ես Յարութիւն եւ կեանք...
Յիսուս, Որդի Դաւթի, ողորմեաց ինձ...
Տէր, հաւատամ, օգնեա անհաւատութեանս իմում...
Տէր, տուր որ տեսնեմ...
Տէր, տուր որ լսեմ.....
Տէր, տուր որ քալեմ...

Հարիւր հազարաւոր ուխտաւորներ հաւաքով կը կրկնեն նոյնը. արձագանգը կ'երկարի չրջակայ բլուրներուն մէջ, կ'երկարի մինչեւ երկինք: Ֆրանսերէն նախ, ապա անգլիերէն, գերմաներէն, իտալերէն, սպաներէն. հուսկ նաեւ հայերէն. ու կը յուզուին բոլոր հայ ուխտաւորները. արցունքը կը պոռթկայ. ձայներնիս կը խեղդուի: Անձրեւը կը տեղայ. արարողութիւնը կը շարունակուի անխափան. անձրեւին հետ շնորհքն ալ կը տեղայ:

Իրիկուն է. մայր տաճարը դուրսէն հրաշափառ երեւոյթ մը առած է. լուսաշող կը պլպլայ իր երկնապող սրածայր աշտարակներով: Իսկ ներսը կը հնչէ հայ երգն ու աղօթքը հրաշափառ. ժամը 9ին սկսաւ գիշերային ժամերգութիւնը, «Աւետման» շարականներով. կարծէք թէ մեր Հայաստանի ուխտավայրերէն մէկուն մէջ ըլլանք. միայն ժամկոչն է օտար, որ թէեւ բան չի հասկնար մեր արարողութիւններէն, բայց հիացիկ կը հետեւի. ու կամարներէն կը թրթռայ երգը Շնորհալիին. «Զարթիք նոր ժողովուրդք Հայաստանեայց նոր երգս առեալ նորոգողին, ալէլուիա». շատեր կու լան, ոմանք արդէն մաքով փոխադրուած են իրենց բը-նաշխարհը, կը յիշեն խթման իրիկունները. ճրագալո՛յց հայկական. Լուրտի մէջ: կը հնչէ յաղթական երգը «Առաւօտ լուսոյ, Արեգակն արդար»: Մոմերուն հետ խորանին վրայ ամէնուս սրտերն ալ կու լան ու կը պլպլան. մինչ դպիրները կը ցնծան մեղի հետ հոգիները Շնորհալիին ու Նարեկացիին, որոնք կարծես այս իրիկուն Աստուածամօր հետ երկիր իջած են, երկինք տանելու մեր աղօթքները: «Ուրախ լեր, սիւն հրեղէն. Ուրախ լեր, սանդոր ոսկի երկնային հացին. Ուրախ լեր, ամպ թեթեւ, գեղմն իմանալի»: Զի-մնար հայ երգը. չի հատներ հայ բառարանը դպիրներուն քաղցրալուր բերնին մէջ: Ժամերգութենէն վերջ՝ ուրիշ աղօթքներ. խօսնակը՝ մէջ ընդ մէջ՝ նիւթ կու տայ մեր դիտաւորութիւններուն. նը-ւիրել մեր աղօթքները մեր ննջեցեալներուն, մեր սիրելիներուն, մեր հիւանդներուն, բոլոր հայութեան համար խնդրել սէր եւ միութիւն, աղօթել Հայաստանի

***

© National Library of Armenia

մեր հեռաւոր եղբայրակիցներուն համար, բոլոր աշխարհի համար, ազգերու Կառավարիչ պետերուն համար, աշխարհի խաղաղութեան համար, սուրբ Եկեղեցւոյ պայծառութեան համար. ու կը հանի կէս գիշեր. կը մատուցուի սուրբ պատարագ եւ կը հաղորդուի բոլոր ժողովուրդը:

Օգոստոս 7, Հինգշաբթի. – Առաւօտեան ժամը 10ն է, ու հայ երգը դարձեալ լեցուցած է վերի տաճարը. կը պատարագէ հանդիսապէս Գերերջ. Հոգեւոր Տէրը. երգչախումբը, առուարաթիւ ու երկսեռ, կը ղեկավարէ Գեր. Յովսէփ Վ. Լեւոնեան, երգեհոնով կ'ընկերանայ Հ. Ներսէս Տէր Ներսէսեան. Կոմիտասեան ու Եկմալեան լաւագոյն մեղեդիները կ'ամպանան անոյշ խունկին հետ. հոծ բազմութիւն մը ելեկտրացած՝ յափշտակուած է երկնային խոկումներու մէջ: Հայրապետը բազկատարած կ'աղերսէ մինչ հրեշտակային նըւագներ կ'իջնեն ու կ'ելլեն ամէնուս սըրտէն:

Զայնաւոր պատարագէն վերջ՝ խմբական նկար մը անմահացուց օրուան անմոռանալի յիշատակը:

Կէսօրէ վերջ՝ դարձեալ հաւաքոյթ, տեղւոյն դահլիճներէն մէկուն մէջ: Հանդէսին կը նախագահէ նոյնինքն Գերերջ. Հոգեւոր Տէրը: Կը բանախօսէ նախ Գերյ. Հ. Կարապետ Թ. Ծ. Վ. Ամատունի. կը յայտնէ իր մեծ գոհունակութիւնը՝ ուխտագնացութեան այս աննախընթաց յաջողութեան համար. կը յայտնէ խորին շնորհակալութիւն՝ բոլոր անոնց որ բերին իրենց սիրայօժար մասնակցութիւնը, նիւթապէս ու հոգեպէս. կը շեշտէ կարեւոր կէտ մը՝ հայ ժողովուրդին հոգեւոր օգտին նուիրուած Երիտասարդ եկեղեցականներու անհրաժեշտութիւնը, հրաւիրելով հայ մայրերը՝ որ այդ ուղղութեամբ նաեւ կրթեն իրենց զաւակները. գերազոյն նուէրը ահա Ս. Աստուածամօր: Ապա բեմ հրաւիրուեցաւ Հ. Ներսէս Տէր Ներսէսեան, որ մեր շարականներէն եւ Հայ Եկեղեցւոյ հոգերգու հեղինակներէն, Շնորհալիէն ու Նարեկացիէն դլխաւորաբար հատակաքաղ մը հիւսեց, ցոյց տալով հայ ժողովուրդին դարաւոր ջերմեռանդութիւնը եւ հիացումը Աստուածամօր հանդէպ. շեշտեց մասնաւորաբար մեր նախնեաց հաւատքը՝ Ս. Կուսին Անարատ Յղութեան, քանասաեղծական նուրբ պատկերներով ներկայացուած մեր եկեղեցական ոսկեղէն մատեաններուն մէջ: Խօսք առաւ Գեր. Մանուէլ Վ. Բոլատեան, որ առաջնորդն էր Պարսկաստանէն եկած ուխտաւորներուն. հայկական նոր շունչ մը բերաւ վարդապետը, որ ոգեւորեց բոլորս. մեկնելով Թեհրանէն՝ իրենց սաւառնակը անցեր էր Արարատի մօտէն. եւ օդանաւէն ողջուններ էին անոր արեւոր դագաթը՝ վկան մեր նախնեաց փառքերուն. ապա թռեր էին Վանայ լճին վրայով՝ ու տեսեր Նարեկայ վանքը, Աղթամարի կըղզին ամայի. եւ ահա այդ բոլորէն ողջոյններ առած՝ կը ներկայացնէին մեզի կարօտով. խնդրեցինք որ վերադարձին՝ մեր ողջոյնները ցանեն անոնց վրայ: Հուսկ Վսեմ. Գերերջ. Հոգեւոր Տէրը, բնաբան առնելով Նարեկացիին մէկ ոսկեշող խօսքը «Անեկրայ յուսով հաւատամ ապրիլ», զրուատեց Ս. Աստուածամօր հզօր միջնորդութիւնը, գարերէ ի վեր յայտնուած հայ աշխարհին վրայ, եւ յորդորեց որ բոլորիս սրտին մէջ Նարեկեան այդ տողերը մնան անջինջ՝ քրիստոնէական հաղորդ ապրումով:

Հանդէսին փակման պահուն՝ Հոմի Քհնյ. Լեւոնեան Վարժարանի աշակերտները երգեցին քառաձայն «Կեցո զորդի ծառայի քո» նշանակալից շարականը:

Բոլոր ժողովուրդը մօտեցաւ համբուրելու Գերերջ. Հոգեւոր Տիրոջ Ս. Աջը եւ լսելու անոր քաջալերիչ խօսքը՝ անհատապէս:

Հանդէսը չսկսած, տեղւոյն վրայ սըրտաբուխ հանգանակութիւն մը կատարուեցաւ. կէս ժամուան ընթացքին՝ գումարը 250·000 Ֆր. Ֆրանքի բարձրացաւ. նուէր՝ հայ ուխտաւորներու կողմէ՝ Լուրտի սրբավայրին մէջ կառուցուելի նորաշէն գեղանափոր եկեղեցիին:

Գիշե՛րը... ո՛հ, Լուրտի գիշերները. ուխտաւորները հազիւ կատարած ընթրիքը, լուսավառ լապտերներ առած՝ կը դիմեն դէպի տաճար, մասնակցելու ջահադնացութեան մեծ թափօրին. լոյսի հեղեղ մըն է որ ամէն կողմէ կը հոսի. կը հնչէ Աստուածամօր աշխարհաձանօթ երգը, Լուրտի եղանակը. բարձրախօսներ կը սփռեն ամէն կողմ. հայերէնն ալ անպակաս է, շնորհիւ մեր քանի մը ճարպիկ դպիրներուն, որոնք կը յաջողին սողոսկիլ ու հանիլ պաշտօնական երգչախումբին մօտ: Ջահերու ջրվէժ մ'է որ կ'ելլէ ու կ'իջնէ. հարիւր հազարաւոր լապտերներ. երբ կը դիտես բարձունքէն՝ ամբողջ երկինք մը կը թուի վարը: Ու յանկարծ բոլորը մէկ կը բարձրանան վեր. ամէն ուխտաւոր կը բարձրացնէ իր լապտերը. ողջոյնի նշանն է՝ ի պատիւ Աստուածամօր. ու լոյսին հետ՝ սիրտդ ալ կը վերանայ: Մութին մէջ հաւատացեալ մը կը մօտենայ. սրբազան առարկաներ գնած է, կ'ուզէ օրհնել տալ. ինք իսլանտացի մըն է. ու հայ վարդապետը կ'օրհնէ. օտարականը ծնրադիր եւ յուզումով ձեռքը կը պարզէ հայ վարդապետին. ալ չեն տեսներ զիրար: Երգերը հիմա դադրած են. լուռ աղօթքի ժամն է. ջահերը վառ, ամէնքը անշարժ, բարձրաձայն կ'արտասանեն «Հաւատամք»: Կ'երգեն «Ողջ լեր թագուհի» աղօթքը. ու յանկարծ ջահերը կը մարին, թափօրը վերջացած է:

Ու հարիւր հազար հաւատացեալ լուռ ու մունջ կը ցրուին, ոմանք տուն, ուրիշներ կը մեկնին, շատեր կը դիմեն դէպի Ս. Քարայրը, որ արդէն սկսած կ'ըլլան պատարագները: Սուրբ աղբիւրին քով հոծ է բազմութիւնը. կը խմեն. կը լուանան իրենց աչքերը. սրուակով կը տանին իրենց հեռաւոր սիրելիներուն: Ու հրաշքներ ալ անպակաս: Յորելինական այս տարուան ընթացքին՝ 35 մեծ հրաշքներ տեղի ունեցած են, վաւերացուած՝ հեղինակաւոր բժիշկներու կողմէ: Մեր հասնելու օրը՝

լուր կը շրջէր թէ անդամալոյծ մը յանկարծական առողջացեր էր: Նոյնիսկ մեր հայերուս խումբին մէջէն (ականատեսներ պատմեցին մեզի) ի ծնէ մունջի մը լեզուն քակուեր էր այդ օրերուն:

Ուշ գիշեր էր, երբ մօտեցայ քարայրին. նշմարեցի ուխտաւորներու նշանտախտակներ. Ինտոնեզիա, Քոնկոյ, Ճապոն, Հնդկաստան, Քանատա, Պրազիլ. թողունք եւրոպական երկիրներէն եւ մանաւանդ Ֆրանսայի զանազան գաւառներէն եկած ուխտաւորները. այդ օրերուն միայն Լիլէն եկած ուխտաւորներու խումբը 15·000ի կը հասնէր:

Օգոստոս 8, Ուրբաթ. – Լուրտ գացող ամէն ուխտաւոր, ապաշխարութեան ճամբայ մըն ալ ունի քալելիք. բլուրի մը կողն ի վեր չարչարանքի ճամբայ մը չինուած է, «Ճանապարհ խաչի». տասնուչորս կայաններ ունի, ուր կը ներկայացուի Քրիստոսի չարչարանքներուն 14 պահերը, հրաւոսի չարչարանքներուն ներկայական ու տպաւորիչ արձաններով ներկայացուած. հաւատացեալները աղօթքով ու երգերով կը կարեն այդ ճանապարհը, մտածելով Քրիստոսի չարչարանքներուն վրայ:

Հրաշալի արեւ մը ծաթեր էր մեր ալ ճամբուն վրայ: Մեր առաջնորդն էր Գերերջանիկ Հոգեւոր Տէրը: Ու ահա ծայր տուին «Տէր ողորմեա»ները, Շնորհալիին «Այսօր անճառ»ը, բարձրաձայն աղօթքներով ու խորհրդածութիւններով ընդելուզուած: Խաչելութեան կայանին առջեւ ծնրադիր ամէնքս պահ մը խոնարհած՝ լսեցինք մեր Աւագ ուրբաթու ոգբական «Սուրբ Աստուած»ը, զոր երգեց Հ. Ղեւոնդ Վ. Տայեան: Գերերջ. Հոգեւոր Տէրը յուզիչ քարոզ մը տուաւ, շեշտելով խաչի ու վշտակրութեան դերը՝ քրիստոնէական կեանքին մէջ:

«Խաչի քո Քրիստոս երկիր պագանեմք» կրկնեցինք ամէնքս մէկ բերան:

Աղջիկ կ'անցնէին ուխտաւորներ. ոմանք կօշիկներն հանած բոպիկ կը կատա-

© National Library of Armenia

ըէին ամբողջ խաչի ճանապարհը. ճամբան քարոտ էր:

Արարողութիւնը աւարտեցաւ սուրբ գերեզմանին առջեւ, որ ժայռերու մէջ փորուած էր, ստեղծելով բնականութիւնը՝ իրականին: Արդէն կէսօր էր:

«Բոպէից արեգականն – կը լսուէր տակաւին Շնորհալիին երգը խորիմաստ – զտիւն արար գիշերաւնման. զստուերն քող արկ մերկութեան՝ զի մի՛ տեսցէ ակն անարժան: Ի մէջօրեայն նեմացաւ, յորժամ Ադամ մեղօք մեռաւ. ի յիններորդն ի լոյս դարձաւ, յորժամ մահուամբ մահն լուծաւ»:

Լոյսն էր ծագեր ամէնուս սրտին մէջ. խաչի՛ն լոյսը, Աստուածամո՛ր լոյսը. հաւատքի այն լոյսը՝ որ պանդուխտ հայութեան հզօր ժառանգութիւնն է, հայրենիքէն բերած հետը: Ու վստահ ենք թէ աստուածային այդ լոյսը պիտի ծաւալի բոլոր հայութեան սրտին մէջ, մինչեւ Արարատի սառորտը, վեհապանծ Մասիսներու հովանիին տակ ապրող ամէն մէկ հայորդիի մէջ, ու պիտի միացնէ աշխարհի չորս կողմը հողմացրիւ մեր բեկորները, պիտի թեթեւցնէ ամէնուն վիշտը, պիտի ըլլայ բալասան եւ կաղդոյր եւ հզօր առաջնորդ. հուսկ պիտի զօդէ զամէնքը սիրոյ եւ եղբայրութեան դրօշին տակ՝ Հայաստանի Տիրամօր քաղցր հովանիին տակ, սուրբ հաւատքի կատարեալ միութեան մէջ:

Կէսօրէն վերջ, բոլոր ուխտաւորներս դարձեալ կը մասնակցէինք Ս. Հաղորդութեան Թափօրին: Այս անգամ հրաշալի արեւ մը կը վայլէինք. եւ Թափօրը իր ամբողջ շքեղութեամբ կը յառաջանար:

Պատեհ ժամ մը գտնելով՝ կ'այցելենք նաեւ Լուրտի ամէնէն հին շէնքերէն մէկը. ցածլիկ տնակ մը, ուր տակաւին կը պահուին Սուպիրու ընտանիքին գործածած իրեղէնները. պարզ ու աղքատին ամէն ինչ, ուր կարծես դեռ զգալի է շունչը խոնարհ Պերնատէթին, որ արժանի եղաւ երկնային անճառ տեսիլքներու. եւ ապա՝ անոնց ստուգութիւնը խոստովանելու համար, ի՜նչքան հալածանքներ ու վշտեր կրեց, եւ հուսկ... վանք մը առանձնացաւ, հեռու աշխարհէն ու փառքէն, մենութեան մէջ Աստուծոյ նուիրելու իր կուսութիւնն ու աղօթքը: Հիմա ամբողջ աշխարհ երանի կու տայ իրեն. մինչ ինք երկնքի փառքերուն մէջէն կ'երդէ յաւէտ. «Մեծացուցէ անձն իմ զՏէր... զի հայեցաւ ի խոնարհութիւն աղախնոյ իւրոյ. ահա յայսմհետէ երանեսցեն ինձ ամենայն ազգք»: Հետզհետէ ետեւէդ մտնող նորեկ ուխտաւորներ չեն թողուր որ դանդաղիս, սուզուիս խորհրդածութիւններու մէջ. հարկ է դուն ալ յիշատակի սրբազան առարկաներ միայն հետդ առնելով դոհանաս, եւ ջերմ համբոյրով մը այդ սուրբը պատերուն՝ հեռանաս... ու վազես դէպի սուրբը աղբիւր, հրաշագործ ջուրով վերջին անգամ մ'ալ լեցնելու ուխտաւորի սրուակդ նուիրական, վերջին աղօթք մը ալ մրմնջելու խորհրդաւոր քարայրին առջեւ, ուր տակաւին վառ է Հայոց մոմը ուխտական:

Երեկոյեան դէմ, հարիւրաւոր ուրիշ ուխտաւորներու հետ թողուցինք Լուրտը, Մարսիլիոյ վրայէն՝ դառնալու համար դէպի Վենետիկ:

Աճապարանքով եղաւ մեր մեկնումը, ինչպէս առհասարակ ամէն ուխտաւորի, որ կը մեկնի՝ իր տեղը նորահաս հաւատացեալի մը ձգելով:

Բայց Լուրտի յիշատակը կ'ապրի մեր մէջ անջնջելի:

ՈՒԽՏԱՒՈՐ

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Библиотека
ՀՍՍՀ-ում

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱԾ ԵՆՔ

ԱՃԷՄԵԱՆ ՀԱՅԿ. – Մեսրոպ Թազիադեան: Ցուշարձան մահուան հարիւրամեակին առթիւ: Թեհրան, տպ. Անի, 1958, էջ 36:

ԱՅԱՆԵԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ. – Կարապի երգը: Պէյրութ, տպ. Մշակ, էջ 95:

ԱՐԱՄ ՀԱՅԿԱԶ. – Շապին Գարահիսար ու իր հերոսամարտը: Պէյրութ, տպ. Մշակ, էջ 459:

ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ ՄԵՍՐՈՊ ՎՐԴ. – Վազգէն Վեհափառը: Պէյրութ, տպ. Սեւան, 1958, էջ 32:

ԵՐԵՄԵԱՆ ԱՐԱՄ. – Յակոբ Գուլումճեան եւ իր գրականութիւնը: Պոսթըն, տպ. «Պայքար»ի, 1958, էջ 77:

ԹԵՐԶԵԱՆ ՄԵՍՐՈՊ ՎՐԴ. – Խոստովանողի մը նամականին: Պէյրութ, տպ. Լա Ֆոթոյ Փրէս, 1958, էջ 86:

ԹԻՐԵԱՔԵԱՆ Յ. – Զորս պահլաւիկ բնագիրներ. Գանձ չայեկան, Փարոխ Պերոզ, Խոսրով Կուատան, Մատիկան Ճատարակի: Վիեննա, տպ. Մըխիթարեան, 1957, էջ 135: (Ազգ. Մտնդ. ՃԶԹ):

ՄԵՐ ԳԻՒՂԸ ԴԱՏԵՄ (Հին եւ նոր ժամանակներուն). Հրատարակութիւն Դատեմի Լուսաւորբուն). Հրատարակութիւն Դատեմի Լուսաւորչական Ուսումնասիրաց Ընկերութեան. խմբագրութեամբ եւ յառաջաբանով Գ. Մխիթարեանի: Պոսթըն, տպ. «Պայքար»ի, 1958, էջ 115:

ՄՕՉԵԱՆ ԼԵՒՈՆ. – Աբսորականի մը Ողիականը (Սեւ օրերու յիշատակներ): Պոսթըն, տպ. «Պայքար»ի, 1958, էջ 115:

ՆԱՃԱՐԵԱՆ ՄԻՀՐԱՆ. – Պերլին եւ պատերազմը (Ողբերգութիւն՝ երեք արարով եւ երկու կենդանի պատկերներով): Պէյրութ, 1958, էջ 36:

ՈՐԲՈՒՆԻ Զ. Մ. – Անձրեւոտ օրեր (Պատմուածքներ): Փարիզ, հրտ. «Ամսօրեակ»ի, 1958, էջ 196:

ՊԱՊԱՅԵԱՆ ԳԱՌՆԻԿ. – Խոհեր ու զէմքեր: Նիւ Եորք, տպ. Լէյլէկեան, 1958, էջ 94:

ՊԱՊԷՍԵԱՆ Յ. Գ. – Հայ Ալբաս: (Գունատիպ շքեղ հրատարակութիւն, մեծադիր, բազմաթիւ նկարներով եւ քարտէսներով, հայերէն եւ անգլիերէն. գինն է 30 տոլար): Լոս Անճէլըս, տպ. Մասիս, 1958, էջ 330:

ՄԻՆԱՍ ՆՈՒՐԻ. – Աբեւորդի. – Փունջ մը հին եւ նոր բանաստեղծութիւններէս: Նիւ Եորք, տպ. Լէյլէկեան, 1958, էջ 182:

ՍԱՐՈԽԱՆԵԱՆ Ե. (Վեստահ). – Մօր վիշտը (Դրամա՝ երեք գործողութեամբ): Թեհրան, տպ. Մասիս, 1958, էջ 57:

ՏԷՐ ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ ՄԱՐԿՈՍ. – Ցուշեր ու խոհեր: Ֆրէզնոյ (Քալիֆ.), 1958, էջ 211:

ՏԷՏԵԱՆ ԽԱՉԻԿ Բ. – Ընթացք հայ եկեղեցական երաժշտութեան: Գիրք երկրորդ: Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1958, էջ 271:

ՏԱՐԵԿԱՆ ԲԱԺՆԵԳԻՆ

Իտալիոյ համար . .	3000 Լիր
Արտասահմանի համար .	6 Տոլար
Մէկ թիւը՝ 250 լիր	– 0,50 Տոլար

PRIX DE L'ABONNEMENT ANNUEL

Pour l'Italie . . .	3000 Lires
Pour l'Etranger . .	6 Dollars
Le Numéro: 250 Lires	– 0,50 Dollars

Direzione - Amministrazione - Pubblicità - Abbonamenti — Isola San Lazzaro - Venezia (Italia) - Tel. 60-104
Autorizzazione Tribunale di Venezia, 14 Genn. 1954, N. 153 del Registro. - Proprietario: Congr. Mechitarista di Venezia.
Direttore responsabile : P. MESROBIO Dr. GIANASCIAN. - Tipografia Armena di S. Lazzaro in Venezia

© National Library of Armenia